

університету імені Володимира Даля (м. Северодонецьк, Україна). E-mail: v.e.krasnopolskyi@gmail.com

Krasnopolskyi Volodymyr Eduardovich – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Doctoral Candidate of the Department of Pedagogics of the Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Severodonetsk, Ukraine). E-mail: v.e.krasnopolskyi@gmail.com

УДК 94:78.03 (477)

МУЗИЧНЕ ПРОСВІТНИЦТВО ЯК РІЗНОВИД КУЛЬТУРОТВОРЧОЇ ТА ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Я. О. Лисенко

У статті розкривається сутність категорії «культуротворчість» як такої, що поєднує у своєму змісті принципи гуманізму, соціальної свободи і моральної відповідальності. Здійснюється аналіз терміну «афірмації» в проекції на теорії культурної діяльності. Представлено порівняльну характеристику відображально-інформаційних аспектів мистецтва і виявлено змістовну наповненість явища музичного просвітництва. Також розглядаються функції естетичного виховання як такого, що найбільш повно дозволяє реалізувати просвітницьку та виховну функції мистецтва. Естетичне навантаження художньої мови завжди використовувалось просвітницькою практикою з метою посилення проєкцій, спрямованих на інтуїтивні орієнтації та особистісні переконання.

Ключові слова: виховання, естетичне виховання, культуротворчість, афірмація, художня діяльність, ідеологія, музичне просвітництво.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Музика завжди відігравала величезну роль у духовному та моральному вдосконаленні людини і суспільства. Музичне просвітництво, яке сформувалось як вид діяльності, було спрямоване на розповсюдження знань про музику, залучення людей до кращих зразків світової музичної культури. Завдання та зміст музичного просвітництва визначались історичними особливостями епохи, станом культури та рівнем естетичного розвитку суспільства, його потребами. Теперішній час потребує від музичного

просвітництва нових концептуальних підходів, розробки нових завдань та нового змісту. Сучасні умови мотивують музично-просвітницьку діяльність до пошуків нових концепцій в системі естетичного виховання, в тому числі й з позицій культурологічної, педагогічної та методологічної. На сьогоднішній день у науковій літературі не достатньо глибоко висвітлено проблеми музично-просвітницької діяльності, зокрема з позицій культурології та культуротворчості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти культуротворчості та становлення ідей пропаганди музичного мистецтва в Україні пов'язане з іменами видатних діячів культури, зокрема таких, як А. Авдієвський, О. Кошиць, М. Стеф'юк та ін. Визначення головних аспектів і специфіки музично-просвітницької діяльності серед молоді отримало широке осмислення в роботах Б. Асаф'єва, Н. Гродзенської, Д. Кабалевського, В. Шацької, Б. Яворського та ін. Сучасний етап розвитку теорії та методики музичного виховання з проблем просвітництва зроблений за такими напрямками: цілеспрямований педагогічний вплив (Л. Коваль, О. Ростовський); з'ясування особливостей підготовки студентів до музично-просвітницької діяльності (Л. Безбородова, Т. Жигінас, Є. Куришев, І. Немикіна, І. Полякова); висвітлення шляхів подолання академічної замкненості музично-виховної роботи серед учнівської та студентської молоді (А. Болгарський, В. Яконюк) [3].

Мета статті полягає у визначенні деяких характеристик категорії «музичне просвітництво» та його зв'язок з поняттям «культуротворчість» з позицій виховної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Культуротворчість як різновид музичного просвітництва є засобом об'єктивізації людських можливостей. Тому буття світу культури – це буття людського існування як творчого процесу, спрямованого на організацію цього світу відповідно до образного, ідеального зразка, бажаного, але не завжди можливого. Це явище отримало назву афірмації (з латини це слово перекладається як підкріплення, ствердження), що передбачає єдність реального у ставленні до нього людини, де істина не сприймається як «адекватне знання», а набуває людського ідеального виміру і сили креативності, тобто адекватність істинного вимірюється як така, що є творінням самої людини. «Саме в актах афірмації і виявляє себе феномен культуротворчості», – вважає В. Н. Леонт'єва [6, с. 23–24].

Отже, акти афірмації, на думку науковця, – спосіб надання культурним змістам певної форми. В проекції на різні форми культурної діяльності «афірмація є індикатором культуротворчості як умови відтворення людського світу в його ціннісно-сміслових параметрах» [8, с. 145–146].

А. Я. Флієр вважає, що вона може бути не тільки матеріально визначеною у вигляді речей, споруд тощо, але й символічною, тобто мати вигляд продуктів духовного виробництва: ідей, знань, різних текстів, художніх творів, оцінок, різновидів колективної самоорганізації, комунікативних засобів тощо.

На його думку, розуміння форми зразка та культурного смислу, закладеного в нього, не можливе без розуміння технологій його виготовлення, функційного призначення та соціальної логіки використання [8, с. 145–146].

Важливим для дослідження є також висновок В. Н. Леонтьєвої про те, що на «безпосередньо-діяльній рівні людського буття виробляється сукупність оstenсивних форм-прикладів і зразків діяльності». У цих формах культурний зміст передається синкретично, цілісно злитим зі своїм носієм, а також часто персоніфікованим в той час, як на соціально-нормативному рівні вони мають вигляд імперативних, функціонуючи як заборони, накази, закони, постанови. Завдяки механізмам афірмації ці зовнішні і внутрішні плани об'єднуються у систему аксіологічних форм – духовних ідеалів і принципів як суспільства в цілому, так й інтерпретацій окремих його суб'єктів, зміст яких залежить від міри їхньої діяльносної активності та професійної спрямованості [5, с. 57–58].

В історичних проекціях вони дають можливість багатовекторного аналізу культуротворчого процесу не тільки з позиції фактів «зверху», яку задає ідеологія, але й «знизу», картини повсякденного життя, тобто у параметрах самого процесу, який здійснюється як єдність стихійної трансляції соціального досвіду у відповідних до нього формах. На думку В. Н. Леонтьєвої, якість такої системності залежить від «міри інституалізації культурних смислів і тих культурних форм, в яких ці смисли виникають і транслюються». Вона вважає, що в стихійному – позаінституційній повсякденній культуротворчості та інституціоналізованій – можуть домінувати різні типи культурних форм: повсякденність («приватне життя») та професійність з різними «функційними пріоритетами» [5, с. 155–156].

Найбільш потужну творчу активність виявляє художня діяльність, що дозволяє бачити суб'єкта у багатосторонніх проявах власної сутності, а також в різних системах відносин: «суб'єкт – об'єкт», «особистість – суспільство», які між собою перетинаються.

«З яких філософських позицій ми не визначили б культуру: як діяльність, як творчість, практику тощо, – в будь-якому з цих визначень буде присутнім фактор соціальної комунікації, обміну інформацією між людьми», – справедливо наголошує Ю. К. Лаптев [4, с. 19]. Цей фактор і обумовлює наявність типових рис у художніх формах, в яких суспільство відбиває своє уявлення про світ і людину в ньому, відбиває образно, відповідними засобами виразності.

У мистецтві художність виявляє себе найбільш яскраво як з огляду на свою специфіку, так і ті функції, які вона виконує у суспільному житті. В аналізах цих функцій дослідники (Ю. Борев, Л. Столович) підкреслюють їх системний характер, зорієнтованість та духовні потреби людини, яка, пізнавши, творить, грає, оцінює світ, спілкується з іншими людьми. Важливим є й те, що функції мистецтва відповідають цілісності її духовного світу, а тому між собою тісно пов'язані. Виокремити і розглянути кожну з них можна лише умовно. Перехід однієї функції в іншу – закономірність мистецької діяльності як соціального явища. Так пізнавальна функція нерозривно пов'язана з оціночною, прогностична – із сугестивною, компенсаторна – з катарсичною, гедоністична – з розважальною, евристична – з комунікативною, соціально-організаційна – з виховною і просвітницькою.

Вагомим моментом для розуміння специфіки просвітницьких можливостей мистецтва є те, що в ньому типологізація завжди є засобом ідеалізації, що зближує її з міфотворчістю.

У європейській культурі нового часу така типологічна цілісність набуває соціальної визначеності через певний статус митця та мистецької діяльності. Вважається, що художник є духовним наставником суспільства, призначення якого – говорити про найважливіші та хвилюючі питання, орієнтувати на ідеали, альтернативні до повсякденних реалій. Таку тенденцію започаткувала доба Просвітництва, її представники мріяли про справедливість, повернення соціальної гармонії та суспільної моралі. Дієвим засобом боротьби за ці ідеали просвітители вважали мистецтво.

Л. Н. Столович пояснює походження цього терміну «Просвітництво» від слова «світло» (французьке *lumiere* означає

водночас «світ» та «просвітництво»). Ширше значення – розповсюджувати світ добра та розуму, на який потрібно орієнтуватися суспільству. Засобом, здатним реалізувати таку програму, стало естетичне виховання, ідеальна система, альтернативна загальноприйнятим соціальним стандартам, не завжди досконалим. Естетичне виховання спрямовувалось на те, щоб розв'язати чи хоча б пом'якшити протиріччя між тим, що пропагувало прогресивне мистецтво та реаліями суспільного життя.

Естетичне виховання найбільш повно за своїми можливостями дозволяє реалізувати просвітницько-евристичну функцію мистецтва, збагачуючи особистість новими знаннями та естетичним досвідом.

Системоутворюючим принципом в організації просвітницької діяльності та процесу естетичного виховання є ідеологія та політика як засіб її реалізації. Трансляючи ідеологічно забарвлену світоглядну інформацію, просвітницька діяльність спирається на ті можливості, які надає мовна множинність художньої культури, з одного боку, та естетична форма кодування тих смислів, які передаються цими засобами, з іншого.

Естетичне навантаження художньої мови завжди використовувалось просвітницькою практикою з метою посилення проєкцій, спрямованих на інтуїтивні орієнтації та особистісні переконання.

Особлива увага приділялася тим видам мистецтва, в яких образи «Я – буття» мали посилену інтенцію до чуттєвої активності. Серед них – музика, яка передає емоційні переживання та забарвлені почуттями ідеї. Але, незважаючи на таку зовнішню «доступність», музична мова є досить складною, бо спирається на звуковиразність, яка не має конкретики слова або жесту. Тому музично-естетичне виховання вимагає посилення просвітницьких складових цього процесу у вигляді залучення різних форм розповсюдження музичних знань, їх популяризації шляхом організації відповідних заходів публічного характеру, лекційної, видавничої роботи тощо.

Музичне просвітництво виконує не лише інформаційні завдання, які мають соціальну та ідейну функційність, виконання яких вимагає опанування мовної специфіки музичного мистецтва в його соціальних значеннях. Це значення загальноосвітнього характеру, які А. Я. Флієр визначає як набуття культурної компетентності щодо «зразків поведінки та світовідчуття, образів і норм солідарності та ідентичності, котрі найбільш актуальні на певному історичному етапі розвитку

суспільства» та є відповідними до культурних традицій та норм його соціального відтворення [2, с. 98].

Через зовнішні та внутрішні механізми просвітницька діяльність набуває якості культуротворчості, формуючи духовний світ людини за відповідними характеристиками, в яких інституалізує себе у змісті культурних форм в їх «ідеологічному вимірі». Справедливо стверджує С. І. Уланова, що просвітництво при цьому набуває посиленої соціальної функціональності як засобу, що безпосередньо формує суспільну поведінку особистості та сприяє розв'язанню існуючих суспільних протиріч, породжених протистоянням індивідуальних і суспільних потреб та інтересів. На її думку, просвітництво – «суб'єктно-об'єктна» за своїм змістом концептуальність [7, с. 5–6]. Така концептуальність наділяє мистецтво якостями об'єкту філософського пізнання, посилюючи в ньому життєтворчі мотивації, ідеологія яких полягає у використанні об'єктивних можливостей впливу на внутрішній світ людини шляхом її виховання.

Основою просвітницької концептуальності є естетична потреба. На думку О. Рябової, це потреба в штучно викликаному, знаковому, керованому емоційному переживанні. Вона є такою ж природною, як і біологічна потреба.

Дослідження О. Тихомирова довели, що емоції не тільки активізують розумові процеси, але, входячи в їхні структури, виконують функцію евристики. Таким чином, О. Рябова доходить слушного висновку, що естетична потреба як нестаток у переживанні емоції є важливим стимулом соціальної активності індивіда.

Спираючись на думку О. Воеводіна, що естетична сфера є «сферою знакового, тобто «штучного» маніпулювання і керування соціальними емоціями», О. Рябова справедливо зауважує, що ця сфера має могутні механізми задоволення естетичної потреби й охоплює практично всі інші соціальні сфери: політику, право, релігію, культуру, виховання, мистецтво тощо. Це дає можливість впливати на діяльність людини, керувати або регулювати її поведінку.

У нейрофізіологічному розумінні емоція є активним станом системи спеціалізованих мозкових утворень, що спонукають змінити поведінку в напрямку максимізації чи мінімізації цього стану. Саме цим, наголошує О. Рябова, визначаються регуляторні функції емоцій, їхня роль в організації цілеспрямованої поведінки людини.

Слушним також вважаємо висновок О. Рябової, що взаємозв'язок між емоцією і активністю індивіда дозволяє за допомогою естетичної

сфери штучно викликати задану емоцію, визначивши подальшу поведінку індивіда. Типові життєві ситуації викликають типові емоції і формують у людях стереотипні реакції на ці ситуації. Естетична сфера, відбиваючи ці типові ситуації, дає можливість регулювати поведінку людей, стимулювати пізнання, виховувати [1, с. 100–102], тобто формувати систему моральних почуттів та цінностей через емоційне сприйняття. «Багаторазово повторювані, пережиті емоції можуть створювати навіть стійкі домінанти сприйняття і реакції, що становлять основу поведінки людини», – вважає Г. Галгаш [2, с. 74–76]. Така повторюваність – основа просвітницьких технологій, в яких мистецтво різними засобами емоційного впливу формує, з одного боку, стереотипність, з іншого – впливає на їхнє оновлення. Професійна (авторська) творчість та її зразки в інтерпретаціях масової свідомості є формами реалізації просвітницької концептуальності, ціннісно-смысловий зміст якої визначає державно-правова регламентація ідеологічних пріоритетів, соціально персоніфікованих в теоріях естетичного виховання.

Висновки. Таким чином, музичне просвітництво (його різновид – культуротворча діяльність) – це зорганізована ідеологічна концептуальність, представлена системою різних культурних форм її реалізації, теоретично обґрунтованих як сукупність засобів естетичного виховання, спрямованих на формування (створення) відповідних до закладених в зміст цієї концептуальності значень соціальних якостей культурного буття.

Сучасний стан музичної культури потребує глибокої та всебічної взаємодії музичної діяльності з іншими галузями соціальних відносин з метою створення нових універсальних методик, які дозволяють осмислити процеси розвитку суспільної свідомості в усьому різноманітті та багатоаспектності системних зв'язків. Багато з проблем в естетичному вихованні здатна вирішити науково організована, з'єднана з вимогами сучасності музично-просвітницька діяльність в різних формах та видах. При цьому музично-просвітницька діяльність повинна здійснюватись на основі науково обґрунтованої парадигми в розробці, в якій повинні брати участь представники наукової педагогіки, психології, культурології, етики та естетики. Тому розробка нових концепцій змісту, соціального сенсу, мети музичного просвітництва в суспільстві потребує подальших досліджень.

Література

1. Гончаренко М. В. Мистецтво і естетичне виховання / М. В. Гончаренко. – К. : Мистецтво, 1965. – 227 с.
2. Губернський Л., Андрущенко В., Михальченко М. Культура. Ідеологія. Особистість : методолого-світоглядний аналіз / Л. Губернський, В. Андрущенко, М. Михальченко – К. : Знання України, 2002. – 580 с.
3. Лаптев Ю. К. Общество, продуцирующее культуру / Ю. К. Лаптев // Вестник Московского государственного университета культуры и искусств. – № 3. – 2007. – С. 17–20.
4. Жигінас Т. В. Концертно-освітня діяльність у творчості видатних митців. Наукові записки. Збірник наукових статей Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова / Упор. П. В. Дмитренко, Л. Л. Макаренко. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2006. – Випуск LXIV(64). – С. 59 – 66.
5. Леонтьева В. Н. Культуротворческий процесс : основание и начало / В. Н. Леонтьева. – Х. : Консум, 2003. – 216 с.
6. Надольний І. Ф., Андрущенко В. П., Бойченко І. В., Розумний В. П. та ін. Філософія: Навчальний посібник / Надольний І. Ф., Андрущенко В. П., Бойченко І. В., Розумний В. П. та ін. / За ред. І. Ф. Надольного. – К. : Вікар, 1997. – 584 с.
7. Уланова С. І. Музичне просвітництво ХІХ століття : Австрія і Німеччина: монографія / С. І. Уланова. – К. : ДАКККІМ, 2002. – 252 с.
8. Флиер А. Я. Культурология для культурологов: учебное пособие для магистрантов и аспирантов, докторантов и соискателей, а также преподавателей культурологии / А. Я. Флиер. – М. : Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2002. – (Серия «Yaudeamus»). – 492 с.

МУЗЫКАЛЬНОЕ ПРОСВЕТИТЕЛЬСТВО КАК РАЗНОВИДНОСТЬ КУЛЬТУРОТВОРЧЕСКОЙ И ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Я. О. Лысенко

В статье раскрывается сущность категории «культуротворчество», в которой сочетаются принципы гуманизма, социальной свободы и моральной ответственности. Осуществляется анализ термина «аффирмации» в проекции на теории культурной деятельности. Представлена сравнительная характеристика отражательно-информационных аспектов искусства и выявлено содержательное наполнение явления музыкального просветительства. Также рассматриваются функции эстетического воспитания как такового, что наиболее полно позволяет реализовать просветительскую и воспитательную функции искусства. Эстетическая нагрузка художественного языка всегда использовалась просветительской

практикой с целью усиления проекций, направленных на интуитивные ориентации и личностные убеждения.

Ключевые слова: воспитание, эстетическое воспитание, культуротворчество, аффирмация, художественная деятельность, идеология, музыкальное просветительство.

MUSICAL ENLIGHTENMENT AS A FORM OF CULTURAL – CREATIVE AND EDUCATIONAL ACTIVITY

Y. O. Lysenko

The author reveals the essence of the category of «culture creative work» that comines the principles of humanism, social freedom and moral responsibility. The researcher analyzes the term of «affirmations» in the projection on the theory of cultural activities; gives comparative characteristic of reflection-informational aspects of art and reveals substantial filling of the phenomenon of musical enlightenment. Besides, the author characterizes the functions of aesthetic education, which allow realizing completely educational and pedagogical function of art. The aesthetic loading of art language is always used by educational practice for the purpose of enhancement projections, which are directed on intuitive orientations and personal beliefs.

Key words: Education, aesthetic education, cultural, creativity, affirmations, artistic activity, ideology, musical enlightenment.

Лисенко Яніна Олегівна – кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, декан музичного факультету Дніпропетровської академії музики ім. М. Глінки (м. Дніпро, Україна).
E-mail: yanina.lysenko@inbox.ru

Lysenko Yanina Olegivna – Candidate of Art Criticism, Associate Professor of Social and Human Sciences Department, Dean of the Department of Music, M. Glinka Dnipropetrovsk Academy of Music (Dnipro, Ukraine).
E-mail: yanina.lysenko@inbox.ru